

УДК 340.115

ВИКОРИСТАННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ольга МІНЧЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті охарактеризовано методологічний потенціал феноменології для юридико-лінгвістичних досліджень, визначено сучасні аспекти розуміння співвідношення мови і права.

Ключові слова: феномен, феноменологія, суб'єктивність мислення, правовий текст, мова, право, лінгвістика.

THE USE OF THE PHENOMENOLOGICAL APPROACH IN LEGAL RESEARCH

Olha MINCHENKO,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Doctoral Candidate at the Department of Theory of State and Law
of National Academy of Internal Affairs

SUMMARY

The article describes the methodological potential of phenomenology for legal-linguistic research, defines the modern aspects of understanding the relation of language and law.

Key words: phenomenon, phenomenology, subjectivity of thinking, legal text, language, law, linguistics.

REZUMAT

Articolul descrie potențialul metodologic al fenomenologiei cercetării juridico-lingvistice, definește aspectele moderne ale înțelegerii relației dintre limbă și lege.

Cuvinte cheie: fenomen, fenomenologie, subiectivitatea gândirii, textul juridic, limbajul, legea, lingvistica.

Постановка проблеми. Дослідження окремих форм існування права як соціального регулятора, сфера дії якого поширюється не тільки на державну організацію, а й практично на всі аспекти людського буття, є важливим складником розвитку сучасного суспільства. Філософське дослідження різноманітних правових процесів передбачає співвіднесення теоретичних моделей нормативного регулювання суспільства з наявним мінливим соціокультурним досвідом. У зв'язку із цим звернення до феноменологічної традиції дозволяє, з одного боку, переосмислити традиційні концепції права, а з іншого – розкрити внутрішню логіку змін правових норм, цінностей. В юридико-лінгвістичних дослідженнях, як і в будь-яких інших, необхідне дотримання умов, що сприяють об'єктивному осмисленню тієї інформації про зовнішній світ, яка зазвичай вважається суб'єктивною. Феномен співвідношення права і мови визначається не через наявні теоретичні уявлення або правові структури, а як форма осмислення соціальної реальності, закріплена в правових нормах та інституціях.

Феноменологія є відповіддю на потребу в розумінні внутрішнього взаємозв'язку мови й соціальних феноменів, а на цій основі – розроблення і лінгвістики, і соціально-політичних, і соціально-правових вчень. Вона вивчає місце й роль мови в житті соціуму, в історичному становленні суспільних і державних інститутів.

Стан дослідження. Феноменологія права як теорія правових ейдосів представлена в працях Г. Гуссерля, Ф. Кауфманна, П. Амселека, Б. Вальденфельса і С. Гойар-Фабра, які вважають її предметом рефлексивного опису світу пра-

ва і його внутрішнього джерела у свідомості. Так звана феноменологічна школа права сповідувала принцип побудови апріорного вчення про право, наполягала на тому, що право існує незалежно від законодавця. Для творчості представників цієї школи характерна тема протиставлення ідеального світу цінностей і наявного реального буття. Тому в інтерпретації права й розробці питань про роль мови в праві вони сповідували яскраво виражений аксіологічний підхід.

Зазначені філософсько-правові концепти певною мірою актуалізуються і в сучасному правознавстві, особливо коли дискусії точаться щодо визначення легітимності закону, відповідності принципам права, узгодженості його положень ідеям справедливості тощо. Представники сучасного правознавства також перебувають на позиціях розмежування права та закону, що дозволяє говорити про абстрактні моделі людської поведінки, закладені в зміст норми права, та моделі їх реалізації як акти фактичної правової поведінки, як елементи правової реальності. Неабияку роль у цих процесах реалізації права відіграють свідомість особи, яка виконує приписи права, та мова, за допомогою якої відбувається осмислення правових ситуацій, визначення своєї ролі та поведінки в складних взаємодіях між учасниками правових відносин.

Отже, здійснення юридико-лінгвістичних досліджень в контексті феноменологічної школи права дозволить розширити наявні уявлення про взаємодію ідеальних уявлень про право з правомірністю правових рішень, а також про роль мови у формуванні ідеального світу цінностей та його співвідносності з формами реального буття.

Мета статті – показати теоретико-методологічний потенціал феноменології для здійснення юридико-лінгвістичних досліджень. Для досягнення поставленої мети необхідним є вирішення таких завдань: 1) за результатами аналітичного огляду джерельної бази визначити актуальність феноменологічного та герменевтичного підходів у дослідженні правових явищ; 2) охарактеризувати сучасні аспекти наукових інтерпретацій співвідношення та взаємодії права та мови з використанням феноменологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Виокремлюючи граматичне та психологічне тлумачення, Ф. Шлейєрмахер зазначає: «Кінцевою метою психологічного (технічного) тлумачення є ніщо інше як розгорнутий початок, що полягає в тому, щоб споглядати цілісне діяння в його частинах, а в кожній частині, у свою чергу, – матеріал як рушійний чинник і форму як природу, приведену в дію матеріалом» [1, с. 154]. Отже, велике значення для пізнання юридичної лінгвістики має і феноменологія. Проте доволі часто герменевтика і феноменологія не розглядаються як різнопланові явища й ототожнюються, що частково пояснюється «розмитістю» дефініції поняття, що досліджується. На нашу думку, це не зовсім правильно. У цьому контексті не можна погодитися зі словами німецького філософа Вільгельма Дільтея, засновника наук про дух (Geisteswissenschaft), який, досліджуючи виникнення герменевтики, зазначав, що нову науку не винайти, спираючись лише на погляд архітектоники і симетрії, адже можуть виникнути «сліпі вікна, через які ніхто нічого не побачить». «Ефективна герменевтика, – зауважує автор, – могла виникнути лише в голові людини, яка поєднує віртуозність філологічної інтерпретації зі справді філософським хистом» [2, с. 246].

Феноменологія – «(Phenomenology) феномен – це те, що уявляється, здається. У політичному і філософському сенсі в основі феноменології лежить «вивчення видимого, того, що уявляється (мається на увазі те, що протиставляється дійсності)» [3].

«Феноменологія в розумінні Е. Гуссерля – це опис смислових структур свідомості і предметностей, який здійснюється у процесі «винесення за дужки» як факту існування або буття предмета, так і психологічної діяльності спрямованої на нього свідомості. У результаті такого «винесення за дужки» предметом дослідження феноменолога стає свідомість, що розглядається з точки зору її інтенціональної природи. Інтенціональність свідомості проявляється в спрямованості актів свідомості на предмет» [4].

Як відомо, термін «феномен» вживається на позначення явища, яке дається в чуттєвому сприйнятті. Сьогодні фактично незаперечним є факт справедливості права. Право, на відміну від закону, не може бути несправедливим. Нагадаємо, що на це прямо вказував і Конституційний Суд України в справі про призначення судом більш м'якого покарання: «Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, у рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [5].

Рональд Патрік Стейк зазначає, що ідея справедливості постає як феноменологічна проблема першого порядку; ідея з'являється перед тим, як бути свідомо методологічно розкритою [6, с. 707].

Фундаментом права, прав людини є людська гідність. На це вказує і вітчизняний правник О. Гришук, якою було

«досліджено історію формування та розвитку ідеї людської гідності, яка у всі часи була онтологічно пов'язана із природним правом. Людська гідність тлумачилась як прояв природи людини, її духовного начала, а тому розглядалася як підґрунтя, базис природного права. У зв'язку із чим розглянуто людську гідність у поєднанні із природним правом і саме крізь призму сутнісної природи людини» [7, с. 4]. Цієї ж думки дотримується і закордонний дослідник Девід А. Боїлеу [8, с. 249].

Загалом, порушене питання є похідним від іншого, більш глобального – питання взаємозв'язку права та моралі, яке є «однією з найстаріших філософських проблем людства, що проявляється, по-перше, у дискусіях про морально-ідеальну форму правових установ – чи є такі установи прийнятними і, по-друге, чи правильно визначати поняття права, посилаючись на моральні принципи» [9].

У своєму дослідженні Дж. Крове мав на меті висвітлення необхідності співіснування правової дійсності та соціальних суджень морального значення. Автор зробив детальну дескрипцію співвідношення права, етики та політики, що об'єднала різні погляди на теорію природного права й екзистенційну традицію етичної феноменології. Правник показав, що феноменологічний аналіз етичного досвіду має потенціал для збагачення природно-правової традиції шляхом висвітлення ключових питань моральної, правової та політичної теорії. Водночас автор дійшов логічного висновку про те, що будь-яке адекватне визначення права має визнати центральну роль етичного досвіду в обґрунтуваннях соціального розуміння правності. Зокрема, право треба розуміти як загальний процес морального самопізнання, за допомогою якого соціальні шляхи вираження морального сенсу визначаються та підтримуються через правові інститути [10].

«Людина формує у своїй свідомості право як ідеальну модель, прагнучи водночас відповідати цій моделі. Такий взаємозв'язок сьогодні можна вважати вирішальною та визначальною умовою прогресивного розвитку суспільства в цілому, конкретної людини і права як ефективного регулятора суспільних відносин», – зазначає О. Гришук [11, с. 1].

Тому не можна погодитися з висновками Ю. Сайфуліної щодо потенціальних можливостей феноменологічного підходу в розумінні права. Зокрема, на думку цього вітчизняного науковця, «визнання феноменологічного підходу щодо розуміння права універсальною методологією праворозуміння в сучасних умовах було б передчасним, оскільки він має декілька невирішених проблем. Узагальнюючи їх, по-перше, слід підкреслити його абстрактний характер, який не дає можливості пояснити буття права з позицій юриспруденції та простежити взаємодію права з суто юридичними явищами – правовими відносинами та нормами права. <...> По-друге, феноменологічний підхід до розуміння права намагається звести право виключно до комунікації між суб'єктами, не приділяючи уваги тому моменту, що не будь-яка комунікація людей являє собою право. По-третє, залишається без відповіді питання про критерії права, оскільки, на нашу думку, такого критерію, як успішна комунікація суб'єктів, замало» [12, с. 44].

Виходячи із зазначеного, абстрактний характер феноменологічного підходу не може бути чинником, що заважає отримати достовірні результати про предмет дослідження. Наприклад, принцип верховенства права, який теж є доволі абстрактним, виступає безпосереднім регулятором суспільних відносин. Та й загалом будь-який принцип права має такий характер. Однак ніхто не заперечує можливості розв'язання юридичного конфлікту через застосування аналогії права – використання абстрактних регулятивних засобів. До цього варто додати, що, наприклад, Дональд Герман, посилаючися на працю Дональда Морано «Фено-

менология недбалості» (“A Phenomenology of Negligence”) означає, що останній надав цікавий та ілюстративний приклад застосування феноменологічного методу в кримінальному праві, зокрема, досліджуючи відповідальність за недбалість (Дж. Морано вживав стандартне визначення недбалості). Він визначив «три головні та вирішальні дилеми» щодо визначення відповідальності за недбале поведіння:

1) якщо відповідальність за недбалість людини заснована виключно на ненавмисному чиннику, то як можна визначити зміст чи характер недбалості, адже особа не усвідомлювала недбалість;

2) якщо відповідальність зазвичай передбачає наявність психічного стану, як може людина юридично відповідати, не замислюючись про законність забороненої дії;

3) чому особа, що діє недбало, зазнає морального осуду, якщо відсутній необхідний ступінь її вини [13].

«Абстрактний характер» мають і оціночні поняття в праві. Однак це не заважає регулюванню суспільних відносин. Справді, неможливо однозначно визначити гідність та справедливості, однак саме вони є фундаментом правової системи. І саме такий їхній характер зумовлює необхідність застосування феноменологічного підходу в дослідженні права загалом та юридичної лінгвістики зокрема. До того ж саме феноменологічний підхід дозволяє встановлювати різноманітні зв'язки правових явищ між собою. До речі, незрозуміло, чому це правові відносини є суто «юридичними явищами» (автор ототожнює терміни «правовий» і «юридичний»), адже вони є «суто» соціальними – економічними, політичними тощо – а за формою правовими або юридичними (залежно від підходу до розуміння права). Так само і норми права за своїм змістом є нормами соціальними. Саме право є явищем соціокультурним, а не «суто юридичним».

Не можна також зводити феноменологічний підхід у праві виключно до вивчення комунікації між суб'єктами. Феноменом, як ми зазначали вище, позначається явище, яке дається в чуттєвому сприйнятті. А це не лише комунікація осіб. Навіть більше, в епоху постмодерну навіть текст сприймається як певна комунікація. У зв'язку із цим згадаємо слова А. Науменко: «Поняття і термін «текст» стали за останні десятиліття (особливо після стрімкої інтервенції надмодних псевдотермінів «дискурс» і «фрейм») такими розмитими, що в Німеччині змогла навіть з'явитися монографія про танці як – текст руху» [14]. Зауважимо, що і дії людини, і сам світ постмодерністи розглядають як текст. «У конструктивістському світобаченні знак позбавляється референційної функції, він позначає не явище, а інші знаки, отже, світ є текст. Заперечується «будь-якого роду безпосередній контакт Я із самим собою або з іншим Я, або з його об'єктами взаємодії поза царством знаків». Найвідоміше формулювання пантекстуальної, або панмовної позиції сформульоване Ж. Дерріда: «Поza текстом нічого не існує, культура, історія, особистість – все має текстуальну природу» [15, с. 18].

Здійснивши феноменологічний аналіз проблем мови та комунікації в сучасній культурі, Л. Кабанова зазначає, що феноменологічне розуміння комунікації спирається на ідею глобальної включеності людини в систему культури за допомогою феномена мови. Мова в феноменології – це не просто система знаків, «накинута на нашу сферу сприйняття, діяльності, життя», але це насамперед інтенціональна і цілеспрямована діяльність суб'єкта, спрямована на сприйняття та породження значень, за допомогою промовляння або за допомогою створення тексту. Осмислення думок про мову у феноменології здійснюється через смислові акти суб'єкта [16, с. 80–82].

Наведене дозволяє зробити важливий висновок: саме через феноменологічний підхід можна досліджувати зв'язок

права та мови. Видатний представник феноменології, французький філософ Моріс Мерло-Понті зазначав, що, на відміну від лінгвістики, наріжним аспектом дослідження якої є мова як ідеальна система, для філософа важливим є розуміння сутності лінгвістичного досвіду, пізнання буття мови. Виконуючи таке своє призначення, філософія повинна проаналізувати досвід мовленнєвого суб'єкта (від якого лінгвістика абстрагується) і зрозуміти: яким чином, виходячи з первинного сприйняття і жесту, виникає мовленнєва поведінка, який смисл цього досвіду для становлення людської особистості [17, с. 64]. «Первинне відчуття є для М. Мерло-Понті тією основою, на якій з'являються всі людські сенси та значення; лінгвістичний досвід людства – це його найвище досягнення, істинний показник історичності та трансцендування, завдяки якому здійснюється розвиток людської культури. Тому, аналізуючи мову, лінгвістичний досвід загалом, можна прийти до справжньої онтологічної позиції у філософії, з одного боку, виявляючи «перцептивне юродство» людини зі світом, з іншого – створюючи «конкретну теорію духу». Отже, за допомогою аналізу лінгвістичного досвіду М. Мерло-Понті прагне розкрити людський суб'єкт у його найбільш фундаментальних аспектах» [18, с. 64].

Доволі пізнавальним у цьому сенсі є праця Маріанне Констебл «Право як мова» (“Law as Language”), в якій автор висвітлює нове бачення права – права як мови, що пропонує альтернативу й усталеному розумінню права як системи норм і соціологічному розумінню права як ефективної (неефективної) соціальної сили. У другій частині цієї роботи М. Констебл висвітлює подібність (майже однаковість) права і мови крізь призму правової доктрини і правових текстів, оскільки мова діє як вимога, а не правила про іменник і його застосування. Такий підхід визнає, що правові діяння чи результати вимог є «недосконалими» у граматичному значенні: практичне знання права неповне, тривале і здатне функціонувати з перервами, тоді як правові діяння більш-менш реалізуються цілком, відповідно до певних умов. Так розуміючи право, М. Констебл висвітлює й уможливлене критику вузьких підходів до права як «політики» чи як суто знаряддя чи інструмента для вирішення проблем. Ця праця не тільки переконає, що право може розглядатися як мова. Зрештою, вона пропонує інше право: те, що є творінням мови [19].

Тому цілком можна погодитися зі словами А. Науменко щодо певної застарілості визначення поняття «текст», що вживається багатьма сучасними лінгвістами, яке запропонував ще корифей радянського мовознавства І. Гальперін: «Творіння мовотворчого процесу, що має завершеність, об'єктивоване у вигляді письмового документа, літературно оброблене згідно з типом цього документа, твір, що складається з назви (заголовка) та ряду основних одиниць (понадфразових одиниць), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, що має певну цілеспрямованість і прагматичну настанову» [20].

Загалом важко не погодитися зі словами Г. Гаджиева про те, що в правовій дійсності відбувається перетворення речового світу. У результаті юридичного сприйняття дійсності, формування особливого роду мислення – юридичного мислення – відбувається відображення дійсності в цьому збідненому і кривому дзеркалі. Право – це дуже зламане дзеркальне відображення дійсності, оскільки воно неминуче використовує різного роду фікції, символи [21, с. 13].

Феноменологічним підґрунтям юридично-лінгвістичних досліджень є розуміння того, що «сутність тексту проявляється не через текст, а через міжтекстовий характер» [22, с. 107]. Наприкінці ХХ ст. стали вести мову не стільки

про текст, скільки про гіпертекст. «У чому ж полягає специфіка гіпертексту, що зробила його затребуваним епохою постмодернізму?», – запитує М. Каримова. І дає відповідь: «Якщо звичайний текст є лінійним, і рухатися в його просторі можна тільки в напрямках, обмежених однією площиною, то ризоморфний гіпертекст відкриває нові «поперечні» виміри в текстовому універсумі. <...> Гіпертекст повністю змінює ситуацію. Застосовування у Всесвітній павутині мови html (Hypertext Markup Language) забезпечує миттєвий перехід від одного тексту до іншого, причому для цього не потрібно залишати простір вихідного текстового поля: варто вказати на забезпечене гіперпосиланням слово або пропозицію – і перед вами пов'язаний із ними текст, початковий текстовий фрагмент водночас не зникає, а лише відходить на деякий час на другий план. Текст, не втрачаючи своїх просторових обрисів, знаходить інший вимір, де він стає в буквальному сенсі нескінченним, адже від одного посилання можна рухатися до іншого і так далі без кінця» [23, с. 66].

Висновки. Отже, за результатами проведеного аналізу наукових джерел філософсько-правового спрямування можна зробити висновок про поширеність феноменологічного підходу в дослідженні правових явищ, а також у сфері здійснення юридичної практики під час вирішення конкретних юридичних справ, коли необхідно формувати правову позицію, визначити стратегію захисту або обвинувачення, тлумачити правову норму з використанням протиставлення уявного та фактичного (реального).

Іншим ефективним прийомом інтерпретації правових тестів, способом пізнання права, формування ідеальних моделей, форм людської взаємодії є герменевтика, яка за своїм змістом не збігається з феноменологією, незважаючи на схожість дефініцій понять. Актуалізація герменевтичного підходу зумовлена не лише розвитком в Україні теорії інтерпретації, юридичної техніки загалом, але й потребами формування мовної культури суб'єктів права, вироблення юридичного типу мислення, за допомогою якого відбувається засвоєння правової дійсності.

Використання феноменологічного підходу дозволяє формувати більш розширені уявлення про співвідношення права і мови, де мова не зводиться суто до правил граматики, пунктуації тощо в її традиційному розумінні. Мова уподібнюється праву і стає правовою вимогою, наказом до дії, хоча, на відміну від системи правових цінностей, що існують у правовій свідомості, мова набуває формальної завершеності в текстах.

Крім того, феноменологічний підхід сприяє вирішенню питання про визначення причинно-наслідкового зв'язку права та мови, не претендуючи водночас на універсальну методологію. Право формується у свідомості людини як ідеальна модель, як сукупність справедливих комунікацій між людьми, як першопричина для виникнення на цій основі відповідних правовим уявленням знакових систем та лінгвістичних конструкцій.

Список використаної літератури:

1. Шлейермахер Ф. Герменевтика / научный ред. Н. Гучинская. Пер. с нем. А. Вольского. СПб. : Европейский дом, 2004. 242 с.
2. Дильтей В. Возникновение герменевтики. Собрание сочинений в шести томах / под ред. А. Михайлова, Н. Плотникова. М.: Дом интеллектуальной книги, 2001. С. 235–262.
3. Феноменология. Политика: толковый словарь / Д. Андерхилл, С. Барретт, П. Бернелл, П. Бернем и др.; общ. ред. И. Осадчей. М.: Инфра-М; издательство «Весь мир», 2001. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/politology/4316>.
4. Феноменология. Новейший философский словарь / А. Грицанов. Минск: Книжный дом, 1999. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy/1286.

5. Рішення Конституційного Суду України в справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v015p710-04>.

6. Ronald P. Stake. A Phenomenology of Justice and the Case for Civil Disobedience. 24 De Paul L. Rev. 705 (1975). P. 705–730.

7. Гришук О. Людська гідність у праві: філософський аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права»; Націон. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. Х., 2008. 36 с.

8. David A. Boileau. Phenomenology of Natural Law. Duquesne University Press / William A. Luijpen. 1967. P. 249. International Philosophical Quarterly. Volume 8. Issue 4. December 1968. P. 639–640.

9. Crowe J.G. Existentialism, liberty and the ethical foundations of law PhD. Thesis T.C. Beirne School of Law. University of Queensland. URL: <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:158113/n02content-Crowe-jonathon.pdf>.

10. Сайфуліна Ю. Феноменологічний підхід щодо розуміння права. Право і суспільство. 2012. № 1. С. 40–44.

11. Hermann Donald H.J. Phenomenology, Structuralism, Hermeneutics, and Legal Study: Applications of Contemporary Continental Thought to Legal Phenomena. URL: <http://repository.law.miami.edu/umlr/vol36/iss3/3>.

12. Науменко А. Концептуальный перевод: на материалах немецкого, русского, украинского и белорусского языков. URL: <http://lib.chmnu.edu.ua/index.php?m=9&b=77>.

13. Цендровский О. Культурно-мировоззренческие основания глобального сетевого общества XXI в. Человек и культура. 2015. № 5. С. 1–57.

14. Кабанова Л. Феноменологический анализ проблем языка и коммуникации в современной культуре. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики: научно-теоретический и прикладной журнал. 2011. № 8. Ч. 4. С. 80–82.

15. Вдовина И. Морис Мерло-Понти: интерсубъективность и понятие феномена. История философии. 1997. Вып. 1. С. 59–69.

16. Constable M. Law as Language Critical Analysis of Law 1:1. 2014. URL: cal.library.utoronto.ca/index.php/cal/article/.../17141.

17. Гаджиев Г. Онтология права: критическое исследование юридического концепта действительности: монография. М.: Норма; Инфра-М, 2013. 320 с.

18. Мурач Л., Полежаева Н. Интертекстуальный анализ. Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. 1998. № 1. С. 107–109.

19. Каримова М. Гипертекст в философии постмодернизма. Вестник Тюменского государственного университета. 2002. С. 64–69.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Мінченко Ольга Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Minchenko Olha Vasylyvna – Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Doctoral Candidate at the Department of Theory of State and Law of National Academy of Internal Affairs

olgaminchenko1004@gmail.com